

# VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2019|018 VAN 14 MAART 2019

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN HET BRUGGENHOOFD MET DUITSE BUNKERS 'TURNHOUTKANALSTELLUNG' IN TURNHOUT, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 9 JANUARI 2019

*De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 14 maart 2019 volgend advies uit:*

1. De VCOE ontving op 9 januari 2019 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed over de voorlopige bescherming van het bruggenhoofd met Duitse bunkers van de Turnhoutkanalstelling uit de Eerste Wereldoorlog, gelegen in Turnhout. De adviesvraag verduidelijkt dat de adviestermijn 60 dagen bedraagt en dat indien geen (tijdig) advies wordt ontvangen, het advies wordt geacht gunstig te zijn. Gelet op de vernieuwing van de mandaten van de commissieleden, komt de commissie met voorliggend advies zo snel als mogelijk tegemoet aan deze adviestermijn. De commissie vraagt maximaal met de bemerkingen uit dit advies rekening te houden.

De VCOE spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming met name (a) het ministeriële besluit tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistratie, (c) het afbakeningsplan, (d) het beschermingsvoorstel en (e) de criterionota.

2. De commissie merkt op dat voorliggend beschermingsvoorstel nauw samenhangt met de bescherming van de bunkers van de Südabschnitt in Willebroek en Puurs, waarover de commissie op 5 juli 2018 advies verleende.<sup>1</sup> Beide beschermingsvoorstellen steunen op de criterionota '*Bunkers van de Stellung Antwerpen en de Turnhoutkanalstelling (Eerste Wereldoorlog)*'. Het is positief dat deze criterionota (zowel de versie van 8 mei als van 30 november 2018) een overzicht geeft van de inventarisatie- en beschermingsinitiatieven voor het oorlogserfgoed in Vlaanderen, in het bijzonder inzake bunkers. De commissie vindt het verder positief dat de criterionota (versie 30 november 2018) de selectie van de bunkers van de Turnhoutkanalstelling duidt: van de in totaal 67 bewaarde en geïnventariseerde bunkers worden vier bunkers ter bescherming voorgedragen. Het betreft een ensemble dat representatief is voor de meest kenmerkende verdedigingsvorm van de Turnhoutkanalstelling, met name een bruggenhoofd.
3. Artikel 1 van het ministerieel besluit legt de voorlopige bescherming van het bruggenhoofd als monument vast en verwijst naar het afbakeningsplan en de fotoregistratie die als bijlagen bij het beschermingsbesluit werden gevoegd.

De commissie stelt vast dat de afbakeningsperimeter voor het bruggenhoofd gebaseerd werd op gegeorefereerde Duitse luchtfoto's uit januari 1918. Binnen deze perimeter worden zowel de vier bunkers als eventuele archeologische en landschappelijke sporen zoals draadhindernissen, loopgraven en andere verdedigingswerken gevat. De commissie ondersteunt deze afbakeningswijze: het mee afbakenen van de (historische) ruimtelijk-landschappelijke context ondersteunt de ensemblewaarde en leesbaarheid van de bunkersite.

---

<sup>1</sup> VCOE 2018|047 Advies bescherming Willebroek en puurs Duitse bunkers Südabschnitt.

Gelet op het archeologisch potentieel van de site, vraagt de commissie te verduidelijken waarom geen bescherming als archeologische site werd overwogen.

4. Artikel 2 van het ministerieel besluit verwijst naar de historische, architecturale, archeologische, technische en culturele erfgoedwaarden. De commissie erkent de erfgoedwaarden van de bunkersite en vindt het positief dat in de beschrijvingen verwezen wordt naar de selectiecriteria. Immers, zoals de criterianota stelt moet de selectie van beschermingswaardige bunkers steeds uitgaan van de combinatie van selectiecriteria en erfgoedwaarden.

De commissie merkt wel op dat de criterianota voor de Turnhoutkanalstelling (versie 30 november 2018) nog slechts zes selectiecriteria weerhoudt i.p.v. acht (zie versie mei 2018). Het is voor de commissie onduidelijk waarom de criteria authenticiteit en gaafheid werden ondergebracht bij het criterium herkenbaarheid.

Naar analogie met haar eerdere adviezen inzake bunkers vraagt de commissie opnieuw aandacht voor de huidige contextuele criteria zoals zichtbaarheid, bereikbaarheid en toegankelijkheid, huidig gebruik en de eventuele mogelijkheid tot duiding, ontsluiting of herbestemming. De commissie erkent dat deze criteria op zich onvoldoende zijn om een bescherming te verantwoorden, alsook dat een bescherming niet automatisch een verplichting tot duiding, ontsluiting of herbestemming betekent.<sup>2</sup> De commissie meent evenwel dat deze criteria – als aanvulling op de ‘klassieke’ selectiecriteria – kunnen bijdragen aan de verdere onderbouwing van een beschermingsvoorstel. In het geval van voorliggende bunkersite lijkt een toetsing aan de huidige contextuele criteria bovendien voor de hand liggend. De vier bunkers blijken - in tegenstelling tot vele andere bunkers van de Turnhoutkanalstelling - bereikbaar en toegankelijk en ze hebben potentieel op vlak van ontsluiting en duiding. Bunker 4 werd reeds ingericht in functie van publieke openstelling en als vleermuizenschuilplaats. Bij deze bunker werd tevens een infopaneel geplaatst. De commissie vraagt aldus om in het beschermingsbesluit tevens naar de huidige contextuele criteria te verwijzen.

Artikel 2 beschrijft verder de erfgoedkenmerken en -elementen van de bunkersite. Wat de beschrijving van bunker 1 betreft, vraagt de commissie te verduidelijken of de bakstenen restanten onderaan de doorgangen tussen gang en binnenruimtes effectief erfgoedelementen betreffen. Uit het inhoudelijk dossier blijkt immers dat het onduidelijk is van wanneer deze dateren.

5. Artikel 3 van het ministerieel besluit somt de beheersdoelstellingen op. De commissie merkt op dat deze in grote mate overeenstemmen met de beheersdoelstellingen voor de bunkers van de Südabschnitt. Dit is positief.

De commissie merkt op dat doelstelling 13° inzake behoud van het huidige landgebruik, op voorwaarde dat er niet dieper geploegd wordt, heel vaag is en in de praktijk niet te handhaven. Bovendien lijkt doelstelling 13° in strijd met doelstelling 14° inzake een maximale bewaring van de microtopografie. De commissie vraagt te onderzoeken of deze beheersdoelstelling duidelijker geformuleerd kan worden, evenwel met aandacht voor de huidige (beperkte) landbouwactiviteiten binnen de beschermingsperimeter.

Tenslotte vraagt de commissie doelstelling 8° te verduidelijken door te expliciteren dat het gebruik als vleermuizenschuilplaats ondersteund wordt en toe te voegen dat bij het aanbrengen (of vernieuwen) van noodzakelijke elementen tot inrichting als vleermuizenschuilplaats meer gelet kan worden op het materiaalgebruik, de wijze van bevestiging,....<sup>3</sup>

---

<sup>2</sup> [Behandeling advies VCOE 2018|047](#), pag. 3 punt 4, alinea 2.

<sup>3</sup> [Behandeling advies VCOE 2018|047](#), pag. 4, alinea 4.

6. De commissie gaat akkoord met artikel 4 van het ministerieel besluit dat de voorschriften formuleert voor de instandhouding en het onderhoud van de te beschermen bunkers.
7. Artikel 5 somt de toelatingsplichtige handelingen op. De commissie kan deze ondersteunen, maar merkt op dat geen toelatingsplichten voor handelingen aan of in het interieur van de bunkers werden opgenomen. Uit artikel 2 blijkt nochtans dat de interieurs van de bunkers met hun bewaarde authentieke interieurelementen erfgoedwaarde hebben. Naar analogie met het beschermingsvoorstel voor de bunkers van de Südabschnitt vraagt de commissie in artikel 5 toelatingsplichtige interieurwerken op te nemen.
8. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een voorwaardelijk gunstig advies voor de voorlopige bescherming als monument van het bruggenhoofd 'Turnhoutkanalstellung' uit de Eerste Wereldoorlog in Turnhout. De commissie vraagt:
  - Het te beschermen monument tevens te toetsen aan de huidige contextuele criteria;
  - Te verduidelijken of de bakstenen restanten onderaan de doorgangen in bunker 1 erfgoedelementen betreffen;
  - De beheersdoelstellingen inzake landgebruik en microtopografie duidelijker te formuleren;
  - De beheersdoelstelling in relatie tot het gebruik als vleermuizenschuilplaats te verduidelijken;
  - Toelatingsplichten voor interieurwerken op te nemen.

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt

Voorzitter